

**„Potřebujeme ještě vůbec filozofii?“
Skromné rétorické cvičení na zadané téma**

**„Do we still Need Philosophy?“
A Modest Rhetorical Exercise**

Čestmír Pelikán

Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
cestmir.pelikan@uhk.cz

Abstrakt/Abstract

Stručná úvaha vycházející ze sémantické analýzy otázky uvedené v titulu textu hledá a hodnotí místo filozofie v dnešní společnosti, její různé formy a projevy, jak obecné, tak zvláště akademické.

A concise account, based on the semantic analysis of the question, mentioned in the title of the article [„Do we still need philosophy?“], seeks and evaluates the position of philosophy in contemporary society, diverse forms and manifestations of philosophy, as well general as academic

„... nechci být světcem, raději snad šaškem. Snad jsem šašek. A navzdory tomu, nebo spíš právě proto – neboť dosud nebylo nic proľhanějšího než světci – mluví ze mne pravda.“¹

Naším tématem bude úvaha nad otázkou, která stojí na prvním místě mezi tématy této konference: Potřebujeme ještě vůbec filozofii?

Nejprve z této otázky vyloučíme obě plevelná adverbia: zbytečně generalizující „vůbec“, které v této formulaci nenápadně sugeruje naprostou zbytečnost a marnost případné kladné odpovědi (tedy jako bychom už filozofii *vůbec* nepotřebovali); a vypustíme i druhé příslovce „ještě“, které zase naznačuje alternativu, že filozofii „už“ nepotřebujeme. Tedy jako bychom ji snad někdy potřebovali a nyní jde o to, jestli ji *ještě* potřebujeme, nebo spíš *už* ne. Zbývá nám otázka stručnější a jasnější: Potřebujeme filozofii?

Zastavme se nejprve u nevyjádřeného podmětu této tázací věty. Kdo je toto „my“, které se samo sebe ptá, jestli potřebuje filozofii? Jako první se nabízejí například organizátoři této konference; kdyby měli odpovědět na naši otázku, zněla by jejich replika nepochybně ANO – vždyť proč by jinak takovou konferenci organizovali a co jiného by ostatně bylo náplní jejich každodenní pracovní činnosti. Takovému omezenému okruhu otázka zřejmě určena není. Chtěl jsem tím však obecněji naznačit,

¹ Nietzsche (1993, s. 149). Přeložil L. Benyovszky; překlad upraven.

že filozofové asi budou na takovou otázku vždy odpovídat kladně, a jejich odpověď je proto vlastně nepodstatná – jejich nevyhnutelně kladná odpověď znamená totiž pouze to, že potřebují vhodnou záminku k tomu, aby se necítili zbyteční.

Protože takové tautologické vysvětlení se ukázalo jako nedostatečné, záminka musí být závažnější. Hledané „my“ chce patrně zastupovat širší kolektiv. Celé lidstvo? Myslíte si, že všichni australští aboriginové, eskymáci (dnes správně inuité), amazonští indiáni, západočeští vietnamští obchodníci, bezdomovci na hlavním nádraží či George W. Bush potřebují filozofii? Nejsem si úplně jistý. Zjišťovat to empirickým výzkumem by bylo obtížné. Koho tedy představuje ono „my“ v naší otázce?

Někdo patrně namítne, že tu jde o „člověka vůbec“, o „pojmem člověka“, že filozofie bytostně patří k celku lidského myšlení, nebo něco v tom smyslu. Na to lze opět odpovědět, že to vše jsou pouze pojmové konstrukty, které si vymýšlejí převážně sami filozofové. A filozofické pojmové konstrukty skutečně filozofii potřebují, protože bez ní by patrně nevznikly. To nám ovšem stále není nic platné při hledání odpovědi na naši otázku. Dostáváme se jen k její poněkud pozměněné formulaci: Kdo potřebuje filozofii?

Postupme dále: co to vlastně znamená „potřebovat filozofii“? Sloveso „potřebovat“ vyžaduje ke svému úplnému fungování kromě předmětu (co potřebujeme?) ještě vyjádření příslovečného určení účelu (k čemu to potřebujeme?): něco potřebujeme vždy kvůli něčemu. Zapalovač například potřebuju k tomu, abych si zapálil cigaretu. Pokud je toto sloveso přece jen vysloveno ve větě bez dalšího určení – „Já ty peníze prostě potřebuju.“ –, znamená to pouze tolik, že důvod, proč onen předmět věty potřebuju, není vysloven. Reálně ovšem určitě existuje. Může jím být například prosté splnění základní existenční podmínky: „Kyslík potřebujeme.“ K tomu snad není třeba nic dodávat. Jak je to tedy s tou filozofií? K čemu potřebujeme filozofii?

Vyplnění potřeby může nabývat přinejmenším dvou forem: potřebuju něco, nějakou věc (peníze, kyslík, cigaretu), zkrátka objekt, abych jím uspokojil svou potřebu. Ale potřebuju třeba také spát. Spánek je sice substantivum, nepředstavuje ovšem žádný předmět, nýbrž děj. Je to činnost, která plní určitou funkci. Podobně filozofie, ačkoli je to rovněž substantivum, není ani tak nějaký předmět, nýbrž spíš děj, činnost, která by měla plnit nějakou funkci. Jakou?

Dostáváme se tím ke třetí otázce: Co je to ta filozofie, kterou bychom my (*ale kdo vlastně?*) měli potřebovat? Dospěli jsme zatím k tomu, že není zcela zřejmé, kdo by měl filozofii potřebovat, respektive pro koho by měla plnit nějakou (*jakou?*) funkci. Z původní otázky se nám tak vyklubaly její tři variace. Co je to filozofie? Kdo ji potřebuje? K čemu ji potřebuje?

Vyjdou z poslední otázky (K čemu?), která je do jisté míry odpovědí na tu první (Co? Tedy: Filozofie je tím, k čemu je dobrá.). Hledání odpovědi na ni by mohlo naznačit i řešení otázky druhé (K čemu? do jisté míry napoví: Pro koho?)

Dovedu si představit tři možné odpovědi na otázku: k čemu je filozofie, či přesněji jaká je funkce filozofie? Jako u každé lidské činnosti, již filozofie bezesporu je, bude její funkce ležet někde v prostoru společenských vztahů. A v tomto poli můžeme u činnosti zvané filozofie pozorovat výskyt v podstatě tří forem.

První z těchto forem, zdaleka nejrozšířenější, plní funkci sebezáchovnou. Filozofie má za úkol zachovávat sebe samu. Děje se to především přežvykáním filozofických textů, jejich opakováním, nastavováním, přemíláním, rozměňováním, recyklováním, a to jak v mluvené, tak psané formě. Tuto činnost zajišťuje celá síť rozmanitých institucí počínaje katedrami filozofických, ale i jiných fakult, přes věhlasný ústav Akademie věd a jiná přidružená či autonomní centra a instituty, až po zařízení rázu provozního, jimiž jsou nesčetná periodika, či dokonce nakladatelství, pravidelné i jubilejní akce jako sympozia, konference a podobně. Naprostá většina těch, kteří se nazývají filozofy, se podílí pouze na této funkci filozofie a nedělá nic jiného. Jejich činnost spočívá hlavně v tom, že se vzájemně podporují, podmiňují a zdůvodňují. Sociální funkce celého tohoto systému je evidentní: je to nepřímá forma podpory v nezaměstnanosti, jejímž cílem je anihilace určitého množství energie jinak celkem zbytečné skupiny obyvatelstva; tato struktura však přináší i určitou fiktivní strukturální nadhodnotu: imitace tržních vztahů uvnitř celé této komunity vytváří nezanedbatelný ekonomický obrat, z toho plynou daně, vytvoří se položka zaznamenaná v HDP – a máme tu vedle sociálního užitku i užitek hospodářský. Navíc jako vedlejší efekt vznikají rovněž nová pracovní místa v podpůrných oblastech: papírny, tiskárny, knihovny, uklízečky. A tak je to také správně: filozofie se po dlouhá staletí uchovávala především jako forma zahálčivé zábavy aristokratických vrstev. Forma zůstala, vyhnulá vrstva byla nahrazena jinou, uměle vypěstovanou societou.

Druhá forma plní funkci, kterou bych provizorně a přibližně nazval funkce objevitelská. Tím má být ve stručnosti řečeno, že čas od času se uprostřed této masy přežvykavců (anebo zcela mimo ni) vynoří někdo, kdo dokáže s nepochopitelnou jasnožřivostí a přesností vyjádřit (ale někdy i vytvořit) určité aktuální problémy toho nejobecnějšího rázu a namířit na ně naši pozornost. Někdy vůbec poprvé upozorní na jejich existenci, někdy v důsledku toho všeho zcela promění pohled mnoha lidí na celý svět. Někdy způsobí revoluci, někdy se připojí ke genocidě. Takové osobnosti se ale objevují jen zřídka a navíc je otázka, jestli vůbec existuje nějaký vztah mezi jejich výskytem a onou první, zpracovatelskou formou filozofie: stoupají po jejich ramenou, vycházejí z ní jakoby na základě principu přeměny kvantity v kvalitu, jsou jí zcela ignorováni ve své radikální poustevně, nebo se naopak zjevují této mase zachovávačů navzdory a jsou jí posléze pohlceni, zpracováni, stráveni, a dodávají jí zpětně to jediné, co po nich zůstane, další oprávnění k její existenci – materiál.

Zbývá nám ještě třetí forma existence filozofie, jejíž funkci ovšem nedokážu přesně pojmenovat jedním slovem. Se značnou nepřesností bychom jí mohli říkat funkce kritická. Tím však nemá být prostě řečeno, že jejím cílem je něco jednoduše kritizovat – to dokážou přežvykavci i objevitelé. Možná, že přesnější by bylo říct, že její funkcí je *rozvracet*. Nikoli tedy zachovávat tradici, mlátit prázdnu slámu, objevovat či vynalézat nové pojmy a pronikat do tajemných hlubin smyslu. Úloha této formy filozofie je bořitelská, spočívá v umanuté likvidaci různých klamných jistot, v rozbíjení strnulých myšlenkových schémat, v rozlamování pout petrifikovaného řádu, který v nás potlačuje svobodné myšlení, nespoutanou imaginaci. Vedlejším efektem této „kritiky“ je funkce pedagogická – jejím cílem je vychovávat adepty filozofie (ale nejen ty, vlastně všechny potenciální učedníky) k pochybování a k nedůvěře, k pochybování o

předžvýkaných jistotách a k nedůvěře k fiktivním autoritám, což dnes znamená především burcování k duševní aktivitě a čilosti, neboť nejzhousebnější současnou jistotou je myšlenková pohodlnost a lenost a nejprísnejší názorovou autoritou je lhostejnost.

Lze připustit, že i tato forma má jistou tradici – že moderní filozofie se zrodila, jak se říká, z důsledného a systematického pochybování a že její vrchol, německá klasická filozofie, je ztělesněn ve třech kritikách. Nám však jde o víc. I přežvykování může vést k pochybnostem, i vynalézání nových pojmových světů se může někomu jevit jako kritika. Ovšem třetí forma filozofie nastává až v okamžiku, kdy se z takové pochybovačné a kritické rozhněvanosti stává *modus vivendi*: celým svým životem, veškerou svou činností zaujímat konzistentní kritický a rozvratný postoj k okolnímu spokojenému světu, ke všem jeho pokleslým projevům na různých rovinách, a onu dovednost předávat svým žákům – být jim příkladem.

Tato skutečně funkční forma filozofie však, a zvláště ve své pedagogické složce, která je pro ni zcela nepostradatelná, je v současném českém filozofickém milieu zastoupena žalostně skromně. Na druhou stranu, není se čemu divit – vždyť Nietzsche se v celých dějinách filozofie vyskytl zatím jen jeden.

A jak tedy zní odpovědi na výše uvedené otázky? Možná jsem je ve svém příspěvku alespoň trochu naznačil; ale pro ty, kteří mají rádi pointy, přidám závěrečné shrnutí: „Zdá se mi, že filozofie dnes neexistuje, ne snad proto, že by zmizela, ale proto, že se rozptýlila do velkého počtu různých činností: činnost axiomatikova, lingvistova, etnologova, historikova, činnost revolucionáře a politika – to všechno mohou být formy filozofické činnosti.“²

Literatura:

- Foucault, M. (1969): "O způsobech, jak psát dějiny," rozhovor s Raymondem Bellourem, in *Pařížské rozhovory o strukturalismu* (ed. M. Grygar), Svoboda, Praha (překlad J. Pechar).
- Nietzsche, F. (1993): *Ecce homo*, Naše vojsko, Praha (překlad L. Benyovszky).

² Foucault (1969, s. 126).